

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИТОКИ ГЕНОЦИДУ УКРАЇНСТВА В 1932–1933 РОКАХ

Володимир Сергійчук

УДК 94:341.485](477)“1932/1933”

У статті йдеться про витоки геноциду українства з боку Москви, який особливо проявився під час Голодомору 1932–1933 років, а також наведено конкретні факти, що свідчать про прагнення протягом останніх кількох століть різноманітними методами й засобами поступово знищити українців як окремий етнос.

Ключові слова: українство, Москва, геноцид.

В статье рассказывается об истоках геноцида украинства со стороны Москвы, который особенно проявился во время Голодомора 1932–1933 годов, а также приводятся конкретные факты, свидетельствующие о желании на протяжении последних нескольких столетий различными методами и средствами постепенно уничтожить украинцев как отдельный этнос.

Ключевые слова: украинство, Москва, геноцид.

The article relates to the origins of Moscow's genocide against Ukrainians, which became particularly apparent during the 1932–1933 Holodomor (Famine). The author gives specific facts that are indicative of an aspiration for gradually exterminating, by various methods and means, the Ukrainians as a separate ethnic group over last several centuries.

Keywords: Ukrainianhood, Moscow, genocide.

Сьогодні в Україні вже багато зроблено для дослідження й оцінки масштабів трагедії Голодомору — геноциду 1932–1933 років. Є рішення суду, яке не підлягає оскарженню, — те, що відбулося в той період, — геноцид. Однак у багатьох людей і досі виникає запитання: чому трагедію українського народу 1932–1933 років нині зараховано, як в Україні, так і вже в багатьох країнах світу, до цілеспрямованих акцій, що передбачають свідоме винищення певної національної групи, і які його ознаки підпадають під правові норми Конвенції про запобігання злочинів перед людством, адже чуються заяви з боку наших сусідів, що, мовляв, голодували всі. Такі ідеологічні напрямні з боку Росії активно підтримуються і її прихильниками в нас, у тому числі й деякими з тих, хто має наукові ступені.

Тому не можна стерти з пам'яті трагедію однієї з найбільших хліборобських націй, яку на найбагатших у світі чорноземах свідомо винищували голодною смертю, що мало завершити тривалий процес координації різних дій, спрямованих на зумисне створення державою умов для поступової втрати власної ідентичності

окремими членами української національної групи, проти якої і здійснювався цей злочин.

Якщо аналізувати нашу історію після Переяславської ради 1654 року, то впадає в око, що перші шість визначених Р. Лемкіним ознак геноциду [15, с. 6–7] вже мали місце в політиці московського самодержавства стосовно української нації, яка тоді довірливо присягнула на вірність православному цареві, не маючи в руках жодної письмової гарантії про збереження всіх своїх питомих прав. І що важливо: цей злочин здійснювався не одинаками-фанатами, а державою із застосуванням усіх наявних у її розпорядженні сил і засобів.

Хіба не було українцям накинута Москвою імперське деспотичне правління замість демократичних інституцій, що мала Гетьманщина? Хіба не цілеспрямована діяльність московських воевод в Україні призвела до розбрату в середовищі козацької старшини? Хіба не указами російських імператорів заборонялося друкувати книги в Україні й водночас усі відомі українські вчені змушені були виїжджати для продовження своїх наукових занять до Московщини, де вони ставали видатними «руськіми»?..

Саме тому, на наш погляд, помиляється відомий казахський учений М. Козибаєв, який вважає, що це Олександр Солженіцин задумав «створення Російської держави без “інородців”», на яких «уже немає сил ні господарських, ні духовних». Єдине послаблення було, мовляв, для слов'янських народів, та й то в ходульному образі «молодших братів»: українців, але не «з їхньою викривленою ненародною мовою» Західної України; білорусів, але щоб «не розпалювали безоглядного сепаратизму» [9, с. 275–276].

Ми глибоко переконані, що задовго до появи опусів О. Солженіцина в «білокам'яній» розпочали здійснення проекту під назвою «Москва — Третій Рим, а Четвертому Риму не бути!», який у різні історичні епохи видозмінювався в назві, але за своїм змістом залишився незмінним і донині: де ступила нога росіянина — там має бути «руський мір».

Однак для втілення в життя цієї концепції необхідно було мати не тільки войовничий місцевий елемент, витворений на основі злиття угро-фінів зі степовою ордою, а й потужну власну еліту, яка могла б відповідати на виклики часу. Тож у Москві звернули увагу на українські землі, звідки тривалий час черпала свою культурну й політичну еліту Литва. Зокрема, на початку XVI ст. одним з високих державців там був український князь Михайло Глинський, який очолював парламент Великого князівства Литовського, а потім кинув виклик польському королеві Жигимонту, піднявши проти нього перше національне повстання за незалежність України. Очевидно, саме така спрямованість цього виступу налякала його тодішнього основного союзника — московського князя, бо коли у квітні 1508 року дійшло до головних битв, то останній не з'явився у визначене місце. М. Глинський подався зі своїм відділом до Орші, де мали бути московські війська, але ті відступили за Дніпро, підписавши невдовзі мир з Литвою.

Вимушений прибути до Москви М. Глинський там був заарештований і кинутий до в'язниці, у якій йому довелося гібити аж до

1527 року, коли його звільнили із заборонною виїжджати із цього міста. Однак після смерті московського князя Василя Івановича М. Глинського звинуватили в його отруєнні й знову кинули до тюрми, де він і помер 15 вересня 1534 року.

Зрозуміло, що такі українці не підходили для закладання фундаментів майбутньої імперії. Не придатні для будівництва Третього Риму і такі українські державники, як князь Костянтин Острозький, талант воєначальника котрого гідно оцінювали його вороги. А ще більше непокоїли московських великодержавників представники української духовності, що почала поширюватися в Московщині із середини XVI ст. За висловлюванням Юрія Шевельова, «великий і розмашний плян культурного завоювання розлогої і військово-сильної Москви був задуманий українською інтелігенцією ще з кінця XVI ст. Заради цього пляну був спинений рух літературної мови в напрямі зближення її до народної мови і були відновлені церковнослов'янські первні літературної мови трудами Лаврентія Зизанія, Памви Беренди, а передусім Мелетія Смотрицького. Заради цього київська інтелігенція творила міг двох Росій — Малої і Великої, — бо цей міг був створений таки передусім в Україні, — і підтримував теорію політично-державної переємності між старим Києвом і тогочасною Москвою.

Заради цього переможець Москви гетьман Сагайдачний пропонував їй союз 1620 року, Лаврентій Зизаній привіз до Москви рукопис свого “Катехізису” 1626 року, Кирило Транквіліон Ставровецький — рукопис свого “Учительного євангелія” 1627 року, а митрополит Петро Могила прислав 1640 року Ігнатія Старушича з пропозицією заснувати в Москві школу — першу школу — силами українського духівництва» [18, с. 34, 35].

Зрозуміло, що для будівництва Третього Риму були потрібні не патріоти-українці, а домішка української крові, яка в угро-фінському середовищі витворювала б постаті на кшталт Андрія Боголюбського, який в ім'я

утвердження Москви 1169 року пішов навіть на знищення отчого Києва. Тому, починаючи з другої половини XVI ст., Москва залучає до освоєння Дикого Поля українців таким чином, аби вони поступово змосковлювалися: агітуючи переходити на службу цареві, їх обставляють такими рамками поведінки, у яких вони, а вже стовідсотково — народжені там їхні діти, стають ревними великоросами.

Згодом царське самодержавство перебирає під свій контроль і тих запорожців, котрі заснували в пониззі Дону Нову Січ. За кілька десятків років це товариство настільки глибоко зав'язало себе в структуру Московської держави, що в 1648—1649 роках без дозволу царя відмовилося прийти на допомогу своїм побратимам з берегів Дніпра, коли ті піднялися проти католицької Польщі. А багато донців — учорашніх запорожців — закликалися на службу й до Москви, де їх записували до стрілецьких ратей. Там вони й одружувалися на місцевих дівчатах і поступово розчинялись у великоросійському середовищі, що назавжди відлучило їх від рідного українства. Подібне станеться і з тими козаками Петра Сагайдачного, яких після відходу з Москви восени 1618 року вже під Калугою наздогнали представники царя й завербували на службу в різні міста цієї держави. Там вони також допомагали зростанню населення, вимушено влаштуовуючи свою долю з місцевими дівчатами й жінками.

У такому самому становищі опиняться й тисячі інших українців, яких царське самодержавство намагалося заангажувати на освітні програми, а також через найм військової та кваліфікованої робочої сили, зокрема для освоєння нових територій. Тож після Переяславської ради 1654 року змішані шлюби українців і великоросів, через які царська влада розраховувала зросійщити частину козацтва, насамперед старшин, перетворилися на один з дієвих інструментів у проекті розчинення українства і втрати ним своєї національної ідентичності. Першим у такому становищі опинився гетьман Лівобережжя Іван Брюховецький, якого після підписання ним вкрай важкого для

України Московського договору 1665 року там же «женили на московской девке».

Ця тенденція набула масового поширення, насамперед у середовищі козацької старшини, і вже на Коломацькій раді в липні 1687 року на вимогу московської сторони «постановлено старатися, чтобы малороссияне с великороссиянами вступали в родство и свойство». Зокрема, у Коломацьких статтях наголошувалося, що «гетьман зобов'язується всіма силами з'єднувати в міцну і нерозривну спільність обидва руські народи, всіма можливостями і особливо узами сімейними; і щоб Малоросію не називали землею гетьманською, а лише признавали землею, яка перебуває в царській самодержавній владі, і, таким чином, перехід з краю в край дозволяється».

А оскільки гетьман Іван Мазепа не допускав цього, «и даже недоволен, когда узнает, что малороссияне с великороссиянами водят хлеб-соль», то це вже вважалося за злочин, бо «от этого между теми и другими увеличивается удаление и незнакомство» [цит. за: 10, с. 218].

Численні документи свідчать, що Москва справді пильно стежила за дотриманням цього пункту козацькою старшиною, а його невиконання зараховувалося до важких державних злочинів. Бо з якого б то дива генеральний суддя Василь Кочубей, який прагнув нашкодити гетьманові, у своїх писаннях до Петра I серед звинувачувальних статей називав і спротив Мазепи цій політиці. Мовляв, усупереч рішенню Коломацької ради, гетьман забороняє українцям вступати в шлюб з росіянами й товаришувати з ними.

Проте як тільки справа Мазепи була програна, то знову було висунуто зупинений ним проект зросійщення українців через спільні шлюби. Так, у своєму трактаті про «Удержання України Черкаської» від 1713 року російський агент у Лондоні Федір Салтиков пропонує Петру I створити при гетьманові Іванові Скоропадському для нагляду за його діями гвардійську кавалерійську сотню з російських «дворянських дітей і з кадетів, і з нарочитих дітей нежонатих», і «необхідно

женити їх у полковників і сотників, і в інших багатих людей», аби «той народ [український. — В. С.] перемішався з російським народом чинами, вдачею і властивістю». Мета при цьому визначалася давня: «волю їхнього правління відібрати», але й водночас «і почальних там російських людей настановляти». Однак найголовніше: «Після ліквідації автономії український народ в добрий і постійний стан приведеється і перевтілиться в російський народ» [цит. за: 5].

Слід сказати, що Петро I сприйняв цю пропозицію як керівництво до дії, бо вже невдовзі призначений ним керувати Ніжинським полком росіянин Толстой одружився на доньці гетьмана Скоропадського. Щоправда, у цьому випадку був і своєрідний зустрічний рух: після поразки Мазепи гетьманша Скоропадська, ненаситна до наживи й неперебірлива в засобах, умить зробилася ревною московською патріоткою в такій мірі, що сама ніяк не могла дочекатися повноліття своєї дочки, і щойно їй виповнилося 15 років, відпровадила її до Санкт-Петербурга й віддала заміж за царського улюбленця Толстого [1, арк. 8].

Як бачимо, проблема збереження українства від великодержавного впливу імперії, яка намагалася знищувати потенціал народжуваності нашої нації саме через спільні шлюби з великоросами, постала надзвичайно гостро після Полтавської битви. Та найчіткіше цю лінію проводила імператриця Анна Іоанівна, яка в січні 1734 року доручила князю Шаховському керуватися в Україні особливо таємною інструкцією: «Уведомились мы, что смоленская шляхта [тобто білоруська. — В. С.] с малороссийскими жителями в свойство вступает, с обеих сторон сыновей женят и дочерей отдают. Это противно кажется нашему интересу, а гораздо приличнее и полезнее, чтоб малороссийский народ имел охоту вступать в свойство с нашим великорусским народом, вследствие чего повелеваем вам, чтоб вы по вашему искусству секретно под рукою приложили особый труд отводить малороссиян от свойства с смольнянами, поляками и другими зарубежными жителями, а побуждать

их искусным образом вступать в свойство с великороссиянами» [цит. за: 16, с. 582]¹.

Таким чином, перелік спільних шлюбів дітей козацьких старшин з великоросами зайняв би чимало місця. До речі, останній гетьман України Кирило Розумовський також був одружений з росіянку, а його діти вже були, зрозуміло, «рускімі». Те саме трапилось і з численною плеядою діячів культури й освіти, чиновництва, яких молодими забрали з України до столиці імперії, де вони одружувалися, як правило, з росіянками і працювали на зміцнення російського самодержавства.

Оскільки цей спосіб не міг дати остаточний результат за одне століття, то Катерина II 1764 року вимагає від князя Вяземського діяти рішучіше: «Малая Россия, Лифляндия и Финляндия суть провинции, которые правятся конфирмованными им привилегиями; нарушают оные отрешением всех вдруг непристойно б было, однако ж и называть их чужестранными и обходиться с ними на таком же основании есть больше, нежели ошибка, а можно назвать с достоверностию глупостию. Сии провинции, также Смоленскую, надлежит легчайшими способами привести к тому, чтобы они обрусели и перестали глядеть, как волки в лесу. К тому приступ весьма легкий есть, если разумные люди избраны будут начальниками в тех провинциях; когда же в Малороссии гетмана не будет, то должно стараться, чтоб век и имя гетманов исчезли, не токмо б персона какая была произведена в оное достоинство» [цит. за: 17, с. 340].

Особливу увагу було звернуто на Кримський півострів, що його після завоювання Росією включено до складу Катеринославської губернії. Намагаючись не допустити повної колонізації цього регіону українцями, князь Потьомкін вимагав заселити півострів «рускими выходцами с целью укрепления за Россией и обрусения присоединенных областей» [8, с. 91].

Головне завдання при цьому полягало в заселенні нових територій відставними солдатами, яким привозили з російської глибинки дружин. Так, уже 1786 року на колишні татарські

землі було переселено шість партій жінок загальною кількістю 1497 осіб [14, с. 76–77].

Переманюючи українську еліту в Московщину, царське самодержавство масово надсилало на терени компактного українського розселення великоросів, які дуже часто одружувалися там з нашими дівчатами і потім вивозили їх на північ. Багато чиновників-великоросів, залишаючись тут, насамперед в українських містах, створювали прецеденти для задоволення особистих духовних потреб через заснування мережі відповідних російськомовних культурно-освітніх закладів.

Небезпеку винародовлення власної нації розуміли свідомі українці, зокрема й ті, що перебували при царському дворі. Не хто інший, як найбільш довірена особа Катерини II — її особистий секретар, а потім канцлер Російської імперії Олександр Безбородько (який, до речі, так і залишився неодруженим), радив українським старшинам: «Хай не мають собі жінок від синів чужих».

Наслідки цієї продуманої політики царської влади щодо розчинення українства в російськомовному середовищі, а отже, поступового зникнення нашого народу, так вразили Тараса Шевченка, що він присвятив цій проблемі окремий твір, у якому прямо вказав на згубність спільних шлюбів українців з великоросами. У відомій поемі «Катерина», як нам здається, Т. Шевченку найбільше болить те, що знеславлена українська дівчина буде втрачена для рідного народу:

Тойді Катерина
Буде собі московкою,
Забудеться горе...

Повторюємо: це та сюжетна лінія, яка є чи не найвизначальнішою в згаданому творі, хоч і досі обійдена аналітиками. Може, тому що виражена одним словом? Однак воно б'є, на наш погляд, надзвичайно сильно, можливо, навіть сильніше за багато томів. У ньому відчувається не тільки тривога за тогочасне становище, а й зболений погляд у майбутнє рідного народу, оскільки непокоїть поета і те, що Катерина

«муштрує у запічку *Московського сина*», який також може бути втраченим для української нації. У цих кількох рядках Т. Шевченко справді зумів надзвичайно гостро порушити проблему, яка дамоклевим мечем висіла над українством уже не одне століття.

Другим напрямом винародовлення українства стала міграційна політика Російської імперії. Усвідомивши історичну роль нашого хліборобства, вона різними способами заохочувала українців до переселення на неосвоєні землеробські простори, які постійно завойовувала й приєднувала. Таким чином, українськими руками з українського зерна український хліб почали плекати й далеко за межами суцільної етнічної території нашого народу. Українські колонії на Північному Кавказі, у Поволжі, Заураллі, Туркестані, Сибіру, на Далекому Сході постали, власне, як первинні хліборобські оазиси, які годували Азію. Однак значна частина українських хліборобів на нових землях, де зовсім відсутні школи з рідною мовою викладання й де у церквах Слово Боже лунало не українською, почала втрачатися для нашої нації — їх уже вважатимуть (як і багато хто з них сам себе!) «рускімі».

До речі, не мали ніякого національного виду на майбутнє й ті, хто залишався на батьківських землях. Наприклад, на Берестейщину, яка споконвіків була вірною Великої України, аби зросійщити автохтонне населення шляхом витіснення місцевого духовенства, у царські часи постійно засиляли на єпископські кафедри вихідців з Великої Росії — «всіляких авантюристів, скандалістів, гірких п'яниць, шукачів усіляких пригод, різних неуків». Потім вони затягували сюди своїх родичів і земляків з берегів Оки, Волги, Ками, Сухоні, Вичегди тощо, які «всі під голосною назвою "обрусителів і просвітителів західного краю" прагнули сюди винятково з метою наживи і збагачення і відкрито сміялися над мовою й звичаями нашого народу і намагалися дискредитувати все українське» [3, арк. 18].

Подібне станеться й у південно-східному регіоні України, де з другої половини XIX ст.

на хліборобських землях формувалася потужний промисловий комплекс. Так, перепис 1897 року засвідчив, що в цих українських губерніях прискореними темпами зростала частка прийшлих росіян. Зокрема, встановлено, що в Бахмутському повіті із загальної кількості 332 478 мешканців 239 148 осіб були місцевими уродженцями, 15 828 походили з інших повітів Катеринославщини, 66 140 — з інших губерній, 1362 — з інших держав [11, с. 36].

Так-от, до Бахмутського повіту з таких українських губерній, як Київська, Полтавська, Таврійська, Харківська, Херсонська й Чернігівська, прибуло 26 106 переселенців, а тільки з Війська Донського, Воронежської, Калузької, Курської, Могилівської, Орловської, Рязанської, Смоленської й Тульської — 37 997 [11, с. 38].

Українство втрачалося й через поступове відречення багатьох наших геніїв від рідного коріння через створення їм на чужині відповідних умов для денационалізації і творчої праці на ниві тієї ж російської культури. Скажімо, у середині XIX ст. російське самодержавство могло вже торжествувати: воно перетворило на «русских» величезну армію малоросів, які в ім'я кар'єри завзято штовхали вперед імперського воза. Особливо прикметною щодо цього є доля Миколи Гоголя. Швидко розпізнавши в ньому геніальний талант, його не допускали до викладання історії в Київському університеті, а цілеспрямовано підштовхнули до необхідності стати справжнім «русским». Найбільших зусиль у цій справі доклав «неистовый Виссарион», тобто В. Белінський. І якщо 1840 року він заявляв, що М. Гоголь ще «не русский поэт в том смысле, как Пушкин, который выразил и исчерпал собою всю глубину русской жизни» [4, с. 434], але, мовляв, уже «его начинает занимать Россия, ее участь, он грустит о ней; ибо в последний раз он увидел, что в ней есть люди! А — я торжествую: субстанция общества взяла свое — космополит поэта кончился и уступает свое место русскому поэту» [4, с. 435].

І тоді ж В. Белінський захоплено вигукне: «Столь же важный шаг вперед со сторо-

ны таланта Гоголя видим мы и в том, что в “Мертвых душах” он совершенно отрешился от малороссийского элемента и стал русским национальным поэтом во всем пространстве этого слова. При каждом слове его поэмы читатель может говорить: “Здесь русский дух, здесь Русью пахнет!”. Этот русский дух ощущается и в юморе, и в иронии, и в выражении автора, и в размашистой силе чувств, и в лиризме отступлений, и в пафосе всей поэмы, и в характере действующих лиц» [4, с. 166].

Проте, крім В. Белінського, за творчістю М. Гоголя дуже пильно стежили й інші великодержавники. І якщо перший з огляду на видатний внесок нашого земляка в розвиток російської літератури закривав очі на реальне зображення тамтешніх порядків, то впливові кола петербурзької знаті досить боляче сприйняли геніальну прозу М. Гоголя. Давня знайома нашого земляка Олександра Смирнова писала до нього 3 листопада 1844 року із Санкт-Петербурга: «У Растопчиной при Вяземском, Самарине и Толстом разговорились о духе, в котором написаны ваши “Мертвые души”, и Толстой сделал замечание, что вы всех русских представили в отвратительном виде, тогда как всем малороссиянам дали вы что-то вселяющее участие, несмотря на смешные стороны их; что даже и смешные стороны имеют что-то наивно-приятное; что у вас нет ни одного хохла такого подлого, как Ноздрев; что Коробочка не гадка именно потому, что она хохлачка» [12, с. 124].

До цієї інформації слід додати й слова Сергія Аксакова: «Я сам слышал, как известный граф Толстой-Американец говорил при многолюдном собрании в доме Перфильевых, которые были горячими поклонниками Гоголя, что он “враг России и что его следует в кандалах отправить в Сибирь”» [цит. за: 13, с. 133].

Після цього М. Гоголь у листі до О. Смирнові 24 грудня 1844 року виправдовувався: «Скажу вам одно слово насчет того, какая у меня душа, хохлацкая или русская, потому что это, как я вижу из письма вашего, служило одно время предметом ваших рассуждений и споров с другими. На это вам скажу, что я сам

не знаю, какова у меня душа, хохлацкая или русская» [6, с. 418].

До цього необхідно додати, що наш Гоголь уже тоді був остаточно переконаний у безперспективності української мови, про що Григорій Данилевський свідчить ось таким монологом видатного полтавця в розмові з професором Московського університету Осипом Бодянським: «Нам, Осипе Максимовичу, треба писати російською, потрібно прагнути до підтримки і зміцнення однієї, панівної мови для всіх рідних нам племен. Домінантою для росіян, чехів, українців і сербів повинна бути єдина святиня — мова Пушкіна, яким є Євангеліє для всіх християн, католиків, лютеран і гернгутерів. А ви хочете провансальського поета Жасмена поставити врівень з Мольєром і Шатобріаном!» [7, с. 479].

Коли ж О. Бодянський почав заперечувати, вигукнувши: «Та який же це Жасмен?! Хіба їх можна порівнювати? Що ви? Ви ж самі малорос!»¹, М. Гоголь, зупинившись біля конторки і спираючись на неї спиною, заявив: «Нам, малоросам і росіянам, потрібна одна поезія, спокійна і сильна, нетлінна поезія правди, добра і краси. Я знаю і люблю Шевченка як земляка і обдарованого художника; мені вдалося і самому дечим допомогти в першому влаштуванні його долі.

Однак його занапали наші розумники, наштотували йому на твори, далекі від істинного таланту. Вони все ще дожують європейські давно викинуті жуйки. Росіянин і малорос — це душі близнюків, які доповнюють одна одну, рідні й однаково сильні. Надавати перевагу одній на шкоду іншій неможливо. Ні, Осипе Максимовичу, не те нам потрібно, не те. Усяк, хто пише тепер, повинен думати не про розбіжності; він повинен насамперед по-

ставити себе обличчям того, хто дав нам вічне людське слово».

Саме цього від нього й добивалися великодержавні шовіністи — аби він перестав бути українцем. Тож не дивно, що й інші «малороси», дрібніші за талантом, намагалися видавати себе вже за «істинно руских», тим паче, коли розраховували на матеріальну підтримку від Російської імперії. Мабуть, чи не найпромовистішим тут може бути лист уродженця Полтавщини художника Аполлона Мокрицького з Рима наприкінці 1843 року, у якому висловлюється сподівання, що Академія художеств виділить йому кошти на перебування в Італії: «Здесь много русских, много товарищей по искусству, все они с успехом занимаются делом для пользы и славы России. И отогреваясь на итальянском солнышке, молят Бога и матушку Академию и за Царя Благодетеля. В этой счастливой семье русских разве я чужой, разве я не русский? Или мне одному здесь, на чужбине суждено быть сиротой и, глядя на веселых довольных детей Руси, глотать горькие слезы» [2, арк. 3].

Таким чином, зросійщивши більшу частину еліти українства до середини ХІХ ст., після смерті Тараса Шевченка царське самодержавство заявить на весь світ, що українства «не было, нет и не может быть». Однак російські шовіністи прорахувалися, оскільки воно все-таки відродиться в роки Першої світової війни. І не тільки відродиться на всіх теренах Російської імперії, а й зніщює початок Лютневої революції в Петрограді виступом солдатів-українців Волинського полку. До того ж українство в 1917 році відродилося не тільки через відкрите сповідання своєї ідентичності, а й проголошення власної державності — Української Народної Республіки.

¹ Оцінюючи цей документ, О. Тишовницький свого часу писав: «Крім двох ганебних московських документів, виданих для придушення української мови і культури, а саме: Валуєвського “циркуляра” з 1863 року і Емського указу з

1876 року, є царський указ, не менш від тих обох документів ганебний, але о багато більше від них загрозливий, бо спрямований на біологічне знищення українського народу через мішані подружжя» [5].

1. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, ф. XI, спр. 136.
2. Російський державний історичний архів, ф. 789, оп. 1, ч. 2, спр. 2843.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 2607, оп. 1, спр. 43.
4. Белинский о Гоголе. – Москва, 1949.
5. Вільний світ. – Вінніпег, 1976. – 8 листопада.
6. *Гоголь Н.* Полное собрание сочинений. – Москва, 1952. – Т. 12. Письма 1842–1845.
7. *Данилевский Г.* Знакомство с Гоголем // Исторический вестник. – 1886. – Т. 26.
8. Известия Таврической ученой архивной комиссии. – № 3.
9. *Козыбаев М.* Казахстан на рубеже веков: размышление и поиски : в 2 кн. – Алматы, 2000. – Кн. 1.
10. *Костомаров Н.* Мазепа. – Москва, 1992.
11. Первая всеобщая перепись населения. – Санкт-Петербург, 1904. – Т. 13. Екатеринославская губерния.
12. Переписка Н. В. Гоголя : в 2 т. – Москва, 1988. – Т. 2.
13. Русская старина. – 1888. – Т. 10.
14. *Секиринский С.* К вопросу о заселении Крыма в конце XVIII века // Известия Крымского педагогического института. – Симферополь, 1956. – Т. 22.
15. *Сергийчук В.* Голодомор 1932–1933 років як геноцид українства / Володимир Сергійчук ; [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – Київ, 2015. – 216 с.
16. *Соловьев С.* История России с древнейших времен. – Москва, 1959. – Т. 20.
17. *Соловьев С.* История России с древнейших времен. – Москва, 1965. – Т. 26.
18. *Шерех Ю.* Не для дітей. Літературно-критичні статті й есеї. – Нью-Йорк, 1964.